

Tarihi Mardin Evlerinin Başoda Geleneği

İbrahim Halil Karabulut* - Osman AYTEKİN**

Öz

Mardin, ticari faaliyetlerin güzergâh noktalarından biri olması sayesinde erken dönemlerden itibaren yerleşim alanı olmuştur. Kent, geleneksel mimarinin özgün şekilde korunmuş olduğu önemli kentler arasında yer almaktadır. Kentin dokusunu, topoğrafyaya göre biçimlenmiş özgün değerlerini yansıtan tarihi ve geleneksel evler oluşturmaktadır. Bölgede çokça kullanılan sarı kalker taşının temel yapı malzemesi olarak tercih edildiği evlerde malzemeye bağlı olarak gelişen taş oyma sanatının inceliği de görülmektedir. Geleneksel mimarinin genel özelliklerini yansıtan evlerde dikkat çekici özelliklerden biri de plan özellikleri ve yaşam birimleri arasında önemli görülen başodalardır. Başoda, genel itibarı ile ev sahibinin gücünün belirgin şekilde gösterildiği evin diğer odalarından daha gösterişli olanıdır. Başodaların tasarım özelliklerinin öne çıkan yönü, çeşitli bitkisel ve geometrik süslemelerin yoğun şekilde kullanıldığı mekân olmasıdır. Bu kapsamda Mardin merkez ilçede yer alan evler çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde Mardin evlerinin geleneksel plan özelliklerini yansıtan ve başoda özelliği gösteren evler belirlenmiştir. Çalışmada, Tarihi Mardin evlerinin başoda geleneğini yansıtan 5 evin mevcut durumları belirlenmiş, plan ve süsleme özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mardin Evleri, Ev, Başoda, Niş

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı
E-mail: İb0.krb1t9@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-4831-9446>

**Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü

E-mail: osmanaytekin@yyu.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-1145-8290>

Geliş Tarihi: 01.06.2021 ▪ Kabul Tarihi: 06.07.2021

Historical Mardin House Main Room Tradition

İbrahim Halil Karabulut* - Osman Aytekin **

Abstract

Mardin, has been a residential area since early times due to being one of the Route points of commercial activities. The city is among the important cities where traditional architecture has been preserved uniquely. Historical and traditional houses reflect the texture of the city, its original values shaped according to the topography. In houses where yellow limestone, which is widely used in the region, is preferred as the basic building material, the fineness of the stone carving art developed depending on the material is also observed. One of the notable features in houses that reflect the general characteristics of traditional architecture is the main rooms, which are considered important among the plan features and living units. The main room is more flamboyant than the other rooms of the house, where the power of the landlord is clearly shown in general. The prominent aspect of the design features of the main rooms is that it is a place where various herbal and geometric ornaments are used extensively. In this context, the houses in the central district of Mardin constitute the essence of the study. As a result of the researches, the houses that reflect the traditional plan features of Mardin houses and show the features of the main room were determined. In the study, the current conditions of five houses, which reflect the tradition of the historical Mardin main room, were determined, and their plan and ornamental features were examined.

Keywords: Mardin houses, House, Main room, Niche

* Graduate student., Mardin Artuklu University
E-mail: İb0.krbt9@gmail.com
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-4831-9446>

** Asst. Prof., Yüzüncü Yıl University, Faculty of Arts and Sciences. Department of Art History
E-mail: osmanaytekin@yyu.edu.tr
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-1145-8290>
Received Date: 01.06.2020 ▪ Accepted Date: 06.07.2021

Giriş

Mardin kent dokusu, yüzyılları aşkın bir süre karşılıklı etkileşim içinde yaşayan çeşitli etnik ve dini grupların ortak kültürel mirasını yansıtmaktadır. Bölgede, çeşitli medeniyetlere ait ve kültürler arası etkileşim neticesinde ortaya çıkmış mimari eserlere rastlanmaktadır. Anadolu'nun fethinin ardından Artuklular döneminde kent ve çevresinde mimari yapılanma hızlanmıştır. Uzun süren Artuklu egemenliğinde kentte anıtsal ve sivil mimaride önemli yapılar inşa edilmiştir. Ardından gelen Akkoyunlu ve Osmanlı egemenliği dönemlerinde kentte oluşan mimari gelenek bozulmadan devam etmiş ve yeni inşa edilen yapılar mimari geleneğin devamı olarak görülmüştür. Osmanlı dönemi boyunca özellikle sivil mimaride tarihi dokuyu şekillendiren yapılar inşa edilmiştir. Çok kültürlü dinamik bir yapıya sahip kentte, konut mimarisinin gelişimi ekonomik refah ve güç göstergesi boyutunda da şekillenmiş görülmektedir. Nitekim başoda geleneğini yansıtan evlerin hemen tamamının kentte söz sahibi Müslüman, Ermeni ve Yahudi ailelere ait olduğu bilinmektedir.

Başoda; Türk evinde ve plan tipleri içerisinde en büyük ve gösterişli oda olarak anılmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 2011, s.47). Başoda, ağırlıklı olarak dikdörtgen plan şemasına sahip, önemli misafirlerin ağırlandığı, sahibinin zenginlik ve statüsünü belirleyen bu nedenle özenle tasarlanmış mekân olarak görülmektedir (Kuban, 1995, s.113). Simgesel bir anlam yüklenmesi neticesinde başoda, evin diğer tüm odalarından bağımsız konumda yer almaktadır. Türk evinde, belli ölçüde aynı simgesel değere sahip kapalı veya yarı açık mekânlar; selamlık, köşk, köşk-Evyan gibi isimlendirmeler ile anılmıştır (Eldem, 1968, s.15). Bölgesel bir değerlendirmelerde başoda için aynı isimlendirmeler kullanılmış, odanın büyüklüğü ve fazlaca ışık almasından ötürü cennet oda tabiri de kullanılmıştır (Erbaş, 2012, s.124).

Ekonomi-mimari bağlamında şekillenen konut mimarisi ve başoda geleneği, çalışmada incelenen 5 ev ile sınırlı tutulmuştur.² İncelemeye tabi tutulan evler gerekli izinler alınarak, başoda geleneğinin önemini yansıtan özelliklerinin korunması için fotoğraflanmış, plan ve çizimler için ölçüleri alınmıştır.

Çalışma, Tarihi Mardin evlerinin plan özelliklerini bir ölçüde şekillendiren başoda geleneğini ve sahip olduğu mimari tezyinatı ön plana çıkarma amacı taşımaktadır. Başoda geleneğinin zengin iç mekân tasarımına ait özelliklerin de önemine vurgu yapılarak, incelenen evlerin tanıtılması ile literatüre katkı sağlanmış olacaktır.

² Bu çalışma Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanan 'Tarihi Mardin Evlerinin Başoda Geleneği' isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Başoda Geleneğine Sahip Evlerden Örnekler

Mardin, tarihi kaynaklara göre farklı yüzyıllarda büyüyen ve genişleyen mahallelerden oluşmaktadır. 16. Yüzyılda dokuz olan mahalle sayısı, 18. Yüzyılda on bire, 19. Yüzyılda ise on üçe ulaşmıştır (Şekil 1). Bu mahalleler; 16. Yüzyıl için, Bab-ı Cedid, Zakkara, Kıssis, Bab'ül Hammara, Kölasıyye, Şemsiyye, Zeytun, Kamil (Bimaristan) ve Yahudiyan'dır (Göyünç, 1991, s.97-101). 18. Yüzyıl için; Bab-ı Cedid, Zakkara, Kıssis, Bab'ül Hammara (Meşki), Kölasıyye, Şemsiyye, Zeytun, Bimaristan, Sevindik, Baş (Ala-Edna) ve Bab'us Sor (Savur) isimlerindedir (Gürhan, 2012, s.34). 19. Yüzyılda ise; Bab-ı Cedid, Tekye (Tekke), Cami-i Kebir, Meşki, Golasiyan, Şeyh Çabuk, Şeyh Şeydullah (Şar), Şehidiye, Latifiye, Bab'us Sor, Medrese, Necmeddin ve Eminateddin şeklindedir (Aydın vd, 2001, s.226-446; Yaşar, 2006, s. 647). Kentte yaşayan farklı etnik ve dini gruplar, farklı büyük aşiretlerin oluşturduğu mahallelerde birlikte yaşam kültürü oluşturulmuştur (Alioğlu, 2003, s.39; Göyünç, 1991, s.97-107).

Çalışmanın kapsamında değerlendirilen evler bu mahallelerin üçünde incelenmiştir. Söz konusu evlerin üçü Şeyh Sadullah (Şar), biri Medrese, biri ise Çabuk mahallesindedir.

Şahtana Evi

Yapı, Medrese Mahallesinde, 31, 32. pafta, 109 ada ve 2 parselde yer almaktadır. Evin, Ermeni aile Karsaslar tarafından 19. Yüzyılda Mimarbaşı Serkis Lole'ye yaptırıldığı bilinmektedir (Aydın vd. 2002, s. 446). Mimarbaşının ve ailesinin Mardin'de ve çevre illerde birkaç kuşak boyunca birçok yapı inşa ettiği mimar bir aile olduğu bilinmektedir (Çerme, 2000, s. 15-16; Deveci, 2006, s. 553-571).

Şahtana evi, 1930 yılında memleket hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ardından 1953 yılına kadar Palas otel olarak hizmet vermiştir. Bu tarihten sonra mülkiyeti Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğüne ait olarak PTT binası olarak kullanılmış, 2010 yılından itibaren ise Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Tesis ve Uygulama Oteli olarak kullanılmaya devam etmektedir (Şekil 2).

Yapı, şehir topografyasına uygun şekilde, araziye yasl olarak güney cephenin daha göz önünde tutulmuş şekilde inşa edilmiştir. Bir avlu etrafında sıralanmış birimleri ile 'U' plan şemasına sahip yapı, bodrum kat hariç iki katlıdır (Akgül, 2019, s.179; Yeşilbaş, 2019, s.18) (Şekil 3-4). Tamamen kesme taştan inşa edilmiş olarak plan ve malzeme özellikleri ile Mardin evi özelliklerini bütünüyle yansıtmaktadır.

Güneyde ana giriş açıklığı haricinde yapının; ikinci katta doğu ve batı bölümlerde sokağa açılan basit girişler olmak üzere 3 adet girişi bulunmaktadır.

Zemin kat, sütun ve ayakların taşıdığı, çapraz tonoz örtülü revak ile ardında sıralanmış kapalı ve yarı açık mekânlardan oluşmaktadır. Kareye yakın plan özellikleri

ile kapalı mekânlar, kuzey ve batı yönde konumlanmış iken doğu yönde bir eyvan ünitesi çevresinde düzenlenmiştir. Revaklar bugün yeni eklentiler ve düzenlemeler ile kapalı alanlar ile birleştirilerek yeni kullanım alanları haline getirilmiştir. Avlu ortasındaki merdiven, belirli yüksekliğe kadar tek ardından iki farklı yöne doğru ayrılarak üst kata erişimi sağlamaktadır (Şekil 5).

İkinci kat, teras etrafında 'U' plan şeması oluşturacak biçimde sıralı mekânlardan oluşmaktadır (Şekil 6). Katta yer alan bütün kapalı mekânlar birer eyvan ile iki bölüme ayrılmış vaziyettedir. Kapalı mekânların tümüne erişim eyvan içerisinde bulunan sivri kemer formuna sahip, girintili ve süslü kapıdan sağlanmaktadır. Bu mekânların tamamı terasa dönük vaziyetteki sivri kemer formulu zikzaklı süslemeleri ile pencereler ile aydınlatılmaktadır.

Güney cephenin batı bölümünde yer alan birim, ev sahibinin varlık durumunu ve statüsünü gösterecek şekilde tasarlanmış, yapının süsleme bakımından en zengin bölümü olan başodadır (Şekil 7). Kuzey- güney doğrultuda uzanan dikdörtgen plana sahip başoda, çapraz tonoz ile örtülü ortada geniş bir sivri kemer ile iki birime ayrılmış, bir nevi taht odası hüviyetine büründürülmüş halde konumlanmıştır. Öyle ki, odaya erişimi sağlayan kapı açıklığından başlayarak, düzenli ve zengin süsleme oda içerisinde bulunan her detayda görülebilmektedir. Duvarlar üzerinde yer alan nişler, kandil nişleri, örtü sistemini destekleyen dışa taşkın kemer yüzeyi ve kemer tokası gibi diğer yaşam birimlerinde sıradan geçişler ile sade tutulan detaylar başoda içerisinde ince taş işçiliğinin zenginliği ile zerafet kazanmıştır (Şekil 8-9-10). Başodanın diğer en önemli dikkat çeken bölümü ise istisnasız bir şekilde güney duvara bitişik halde giriş aksına simetrik olan mihrabiye formulu niştir (Şekil 11).

Niş, dışarıdan içeriye doğru üç sıra bordür, dikdörtgen planlı hücre, yuvarlak kemerli kavsara, alınlık ve alınlık içerisindeki kitabeden oluşmaktadır. Nişi ilk olarak çevreleyen bordür içerisinde kıvrık dallar arasında palmet ve altı yapraklı çiçek motifleri bulunmaktadır. Niş iki yanda sütunçeler üzerine yükselen derinliği daha az olan ikinci bir niş içerisine alınmıştır. Sütunçeler ve başlıkları ile kemer yayı, kıvrım dallar ve soyut ve bitkisel motifleri oluşturan palmet ve rumiler ile süslenmiştir. Kemer yayı içerisinde altta ikili örme deseni ile sınırlandırılmış üstte ise kıvrım dallar arasında asma yaprakları ile üzüm salkım motifleri ile süslenmiştir. Daha üst kısımda yarım daire kemer yüzeyinde ise kitabeye yer verilmiştir. Mihrabiye formulu niş en dışta bir sütunçe altlığı üzerine yükselen üzeri geometrik desenler ile süslü bordür ile üç yönden kuşatılmıştır. Altı şerit çapraz ve zikzaklar ile süsleme hareketlilik oluşturarak birbirleri örtüşmektedir. Bordür içerisinde en üstte, üzeri palmet ve rumiler ile süslenmiş üçgen alınlık yer almaktadır (Şekil 12). Alınlığın her iki yanında ortada damla motifinin yer aldığı, etrafı bitkisel motiflerle oluşturulmuş rozetler yer almaktadır. Niş en üstte, üzeri iki sıra mukarnas işlemeli süsleme ile tamamlanmıştır.

Abdurrahim Bakay Evi

Yapı; Çabuk Mahallesinde, 31. ada ve 20. parselde yer almaktadır. Evin mimarı ve ilk kullanıcısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Yapı inşa tarihi başoda içerisinde yer alan mihrabiye formulu niş üzerindeki kitabeyle göre belirlenmiştir. Kitabede sonuna düşülen 1896 tarihi, yapının inşa tarihi olarak kabul edilmiştir (Şekil 13) (Karabulut, 2019, s.26).

Yapı, inşa edildiği tarihten itibaren konut olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde yapının batı bölümü, giriş ve ilk kat dâhil olmak üzere yıkıntı ve/veya eklentiler ile kullanıma uygun hale getirilerek doğu bölümden bağımsız olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu şekildeki bölünme yapının orijinalliğine ve plan şemasına zarar vermiştir. Tarihsel referansları ile günümüze gelebilmiş olan bölüm yapının doğu bölümünde yer alan birimlerdir. Yapıda, başodanın da yer aldığı doğu bölümü incelenmiştir (Şekil 14).

Yapı, eğimi daha az olan araziye uyumlu olarak inşa edilmiştir. Yapının ayakta olan birimleri bir bütünün parçası olarak değerlendirildiğinde daha geniş ölçekli 'L' plan şemasını yansıttığı görülebilmektedir. Yapı, düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Şekil 15).

Yapıya erişim, güney cephe üzerinde basit yarım daire kemer formulu kapıdan sağlanmaktadır. Ayrıca, içeriden yapıya erişim sağladığından, ahır olarak kullanıldığı açıkça belirgin olan bölümün girişi de ana girişin hemen yanında yer almaktadır.

Giriş kat, doğu bölümde tek bir taşıyıcıya bağlı iki bölümlü revaklı avlu çevresinde sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır. Giriş aksının bulunduğu koridorun, asıl olarak revakın devamı olduğu algılanmaktadır (Şekil 16). Bu bütünsellik algısı, asıl girişin yapıyı ortalayacak şekilde cephenin ortasında yer aldığı ve daha gösterişli olduğuna işaret etmektedir. Avlunun ve revakın doğusunda, hem içeriden hem dışarıdan erişimi bulunan ahır yer almaktadır. Bu mekân, dikdörtgen bir alanı kaplayan ve beşik tonoz örtülü genişçe bölümdür.

Kuzey yönde yer alan, dikdörtgen ve iki bölümlü kapalı birime erişim revak içerisindeki kapı açıklığından sağlanmaktadır. Batıya doğru uzanan bölüm, cephe duvarı üzerinde iki basit pencere açıklığı ve bunların daha üstünde yer alan kare bir açıklık ile ışık ve hava almaktadır. Oda içerisinde yer alan kullanım amaçlı nişler, belirli bir düzen dâhilinde olmayacak şekilde sıralanmıştır. Sadece batı duvarı üzerinde yer alan nişler, üçlü bir düzen kurgusu ile tasarlanmışlardır (Şekil 17). Odanın doğu ucunda yer alan nispeten daha küçük mekân, içerisinde bulunan ocak nişi kalıntısı ile buranın özgün kullanımının mutfak ve ocaklık olduğunu göstermektedir.

Birinci kata erişim, avlu ortasında yer alan, sonradan yapılmış iki bölümden oluşan dar merdiven sağlanmaktadır. Uzun ve geniş bir görünüme sahip teras küçük betonarme eklentiler ile farklı bir görünüme bürünmüştür. Birinci kat orijinalliğinden uzaklaşmış halde bulunan iki birimden oluşmaktadır (Şekil 18).

Kuzey yönde doğu-batı yönde uzanan ve basit bir kapı açıklığına sahip dikdörtgen kapalı yaşam alanı yer almaktadır. Beşik tonoz örtüye sahip alan süsleme açısından sade tutulmuştur.

Tüm ana hatları ile başoda özelliği gösteren birim yapının doğu bölümünde güneye doğru uzanan bölümünde yer almaktadır. Kuzeydeki yapı ile bütünlüğü sağlayan eyvanın kapatılarak yeni bir birimin elde edilmesi ile başodaya erişimin sağlandığı girişte kapatılmıştır (Şekil 19-20). Eyvan içerisinden girişi sağlanan kahve ocağı da eklentiler ile yeni bir kapalı alan işlevi görmektedir.

Başoda, kuzey-güney doğrultuda uzanan bir plan şemasına sahiptir. Odaya yapılan eklentilerin fazlalığı ile asıl plan şemasından uzaklaşmıştır. Odaya erişimi sağlayan asıl girişin kapatılması ile cephe duvarı üzerinde yer alan pencerelerden yeni bir giriş açıklığı elde edilmiştir (Şekil 21). Bu giriş, başodayı iki bağımsız birime dönüştürmüştür. Mevcut durumda başodayı değerlendirmek yapıdaki eklentilerin fazlalığından ötürü zorlaşmıştır. Buna rağmen; kullanıma uygun olarak düzenlenerek, orijinal tasarımı bozulmamış odanın duvarları üzerinde halen yer almakta olan nişler ve bunlara ait kemer süslemeleri, üzerleri sıvanmış olsa bile görülebilmektedir (Şekil 22).

Yapılan bu eklentiler yapının bütününe yeni kullanım alanı kazandırmasının yanında, başodanın bütün özgünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Buna rağmen, odanın güney duvarı üzerinde, iki pencere ortasında yer alan mihrabiye formu niş süsleme açısından yapının ve başodanın en zengin bölümünü oluşturmaktadır (Şekil 23).

Mihrabiye formu niş, dışarıdan içeriye doğru; üç sıra bordür, dikdörtgen planlı hücre, yarım daire kemerli kavsara, alınlık ve alınlık içerisinde yer alan kitabeden oluşmaktadır. Nişi, en dışta küçük geometrik formların birleşimi ile oluşturulmuş tekrarlar ile hareketlendirilmiş bordür yer almaktadır. Üç yönden nişi çevreleyen bordür en üstte bir taç ile sonlanmaktadır. İkinci kademe bordür dışa taşkın sütunçe başlıkları ile dikkat çekmektedir. Bordür ve sütunçe yüzeyleri birbirini kesen ve tekrarlardan oluşan geometrik şekiller ile bezelidir. Üçüncü sıra bordür yüzeyi yuvalar bir kemer formunda düzenlenmiştir. Üzeri kıvrık dallar, asma yaprakları ve üzüm salkım motifleri ile süslenmiştir. Dışa taşkın sütunçelerin bulunduğu bordür sırası mihrabiye formu nişi iki bölüme ayırmış gibi durmaktadır. Alınlık bu şekilde bağımsız görünmektedir. Soyut bitkisel süslemeler ile bezenmiş yarım daire kemer içerisinde kitabe yer almaktadır. Üzeri sıvanmış şekildeki Arapça kitabe kısmen deforme olmuştur (Şekil 24).

Hacı Mehmet Ağa Evi

Yapı; Şar Mahallesinde, 89. ada ve 4 nolu parselde yer almaktadır. Evin mimarı ve ilk kullanıcısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Yapım tarihi başoda giriş kapısı üzerinde deforme edilmiş bir haç motifi altında yer alan tarihe göre belirlenmiştir. 1885

tarihi yapının inşa tarihi olarak kabul edilmiştir (Karabulut, 2019, s.39). Ayrıca tarihin yer aldığı bölümde tahrip olmuş haç motifine ait izlerin olması, yapının ilk sahibinin kentte yaşayan gayrimüslim bir aile olabileceğini göstermektedir.

Yapı, eğimli araziye uyumlu olarak kesme taştan giriş kat ile beraber iki kat olarak inşa edilmiştir. Yapı, tüm birimler ile 'L' plan şemasına sahiptir (Şekil 25-26).

Yapıya ait tek giriş kapısı, ön cephede, sokak arasında geniş yarım daire kemere sahip ana giriş açıklığıdır. Çeşitli dönemlerde yapılan restorasyonlar sonrasında yapı restoran olarak kullanılmaktadır.

Giriş kat, dört yanı revaklar ile çevrili dar bir avluya açılmaktadır. Avlu etrafında sıralanmış birimler bu katın 'U' plan şemasına sahip olduğunu göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde revakların kapatılması ile oluşturulan yeni alanlar farklı kullanımlara hizmet etmektedir. Yeni oluşturulmuş kapalı alanların bir kısmı dış cephede birbirinden bağımsız girişleri bulunan dükkânlara dönüştürülmüştür. Giriş katında bulunan diğer kapalı mekânlara erişim sağlanamamıştır.

Birinci kata erişim daraltılmış avlunun batı kısmında yer alan merdiven ile sağlanmaktadır. Birinci kat kuzey ve doğu yönlerde sıralanmış yaşam alanlarından oluşmaktadır. Bu birimler ile birinci kat 'L' plan şemasına sahiptir (Şekil 27). Kuzeyde yer alan geniş bölüme erişim anıtsal bir giriş açıklığı iledir. Anıtsal özelliklere sahip kapı açıklığı, üç yönden soyut bitkisel süsleme ile bezenmiş kalın bir bordür tarafından çevrelenmiştir. Kapının her iki yanında ikişer pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere açıklıkları birbirini tamamlayan iki niş içerisinde yer almaktadır. Her iki niş üzeri çeşitli soyut bitkisel süslemeler ve zikzaklar ile hareketlendirilmiştir. Ana giriş, geniş bir sofaya açılmakta ve sofanın her iki yanında seki ile yükseltilmiş iki yan birimler yer almaktadır. Sofayı ve etrafında yer alan mekânları dışa taşkın halde bulunan sivri kemer ayırmaktadır. Kemer yüzeyi ve kemer üzengi taşı bitkisel motifler ile süslenmiştir (Şekil 28-29-30). Sofa etrafındaki yan birimlerin ve kuzeye doğru genişleyen diğer alanın duvar yüzeylerinde üçlü düzen kurgusu ile tasarlanmış nişler yer almaktadır. Hafif sivri kemere sahip niş yüzeyleri sade tutulmuştur.

Avlu doğu bölümde, kuzeydeki mekânlar ile geniş bir eyvan aracılığı ile bağlanan Başoda yer almaktadır.

Başoda, kuzey-güney doğrultuda uzanmakta ve yapının kuzeyde yer alan bölümünden daha zengin bir süsleme programına sahiptir (Şekil 31). Başoda, terasa doğru üç, güney cephede sokağa doru ise iki adet pencere ile açılmaktadır. Başodaya geçiş eyvan içerisinde yer alan kapı açıklığı sağlanır. Kapı açıklığı, sivri kemer formu içerisinde üç yönden soyut bitkisel bezemeler ile süslü ve ikili örme desenlerinden oluşan bordür ile çevrelenmiştir. Kapının bordürler ile sınırlandırılmış çevresinde, içeride, burma ve ikili örme deseninden oluşan kuşakla çevreli madalyon bulunmaktadır. Madalyon içerisinde, birbirine geçmeli kıvrık dallar, rumiler ve soyut bitkisel motifler yer almaktadır. Madalyon üst kısmında ise deforme edilmiş başka bir süsleme ögesi ile tarih dikkat çekmektedir (Şekil 32).

Başoda, çapraz tonoz örülüdür (Şekil 33). Odayı iki birime ayıran sivri kemer dışa taşkın vaziyettedir. Kemer yayı üzeri sade tutulmuş fakat kemer yayı başlangıcı ise iki kademeli bitkisel motifler ve sarkık palmet motifi ile süslenmiştir. Oda duvarları üzerinde çeşitli büyüklüklerde nişler yer almaktadır. Doğu duvarı üzerinde yer alan üçlü düzen kurgulu nişler yuvarlak ve sivri kemer formuna sahiptir. Kemer yayları kıvrım dallar ve palmetler ile süslenmiştir. Ortada yer alan geniş nişin her iki yanında yer alan kandil nişleri yer almaktadır. Küçük olmalarına rağmen kemer yayları çeşitli bitkisel motifler ile süslenmiştir. Batı duvarı üzerinde ise pencere aralıkları kandil nişleri ile hareketlendirilmiştir. Daha güneye yer alan niş ise diğerlerinden farklı olacak şekilde at nalı kemer formunda düzenlenmiş, yanında yer alan kandil nişler ile üzeri çeşitli soyut bitkisel bezemeler ile süslenmiştir (Şekil 34-35).

Başoda içerisinde en dikkat çekici bölüm güney duvarı üzerinde yer alan mihrabiye formlu niştir (Şekil 36). Mihrabiye formlu niş dışarıdan dikdörtgen görünüme sahiptir. Dışarıdan içeriye doğru; iki sıra silme bordür, iç bükey bordür, iki yanda sütunçeler ile yarım daire yuvarlak kemerli kavraca ve alınlık kısmında yer alan iki adet rozetten oluşmaktadır.

Nişi iç yönden saran sade iki sıra bordür ardından gelen iç bükey bordür yüzeyi, kıvrım dal, rumi, palmet ve soyut bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Niş hücrenin iki yanında yer alan sütunçe yüzeyleri rumi ve palmetlerden oluşan bir süsleme düzenine sahip iken, at nalının andıran yarım daire kemer yüzeyi soyut bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Kemer yayı üzerinde yer alan boşlukları ise iki adet rozet doldurmaktadır. Rozetler, merkezde on iki yapraklı bir çiçek motifi etrafında rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemeden oluşmaktadır (Şekil 37).

Jaklin Ezilmez Evi

Yapı; Şar Mahallesi, 55. ada ve 2 nolu parselde yer almaktadır. Evin mimarı ve ilk kullanıcısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Yapım tarihi, kuzey eyvan duvarı üzerinde yer alan kitabeyle göre 1881'dir (Karabulut, 2019, s.58).

Eğimli araziye uygun teraslı şekilde inşa edilmiş yapı, birbirinden bağımsız olacak şekilde iki katlı olarak inşa edilmiştir. İlk kat incelenememiştir. İncelenen ikinci kat yapıya daha sonraki dönemde ihtiyaca cevap verecek şekilde eklenmiştir. Yapı girişi kuzeyde dar sokak arasında basit ve gösterişsiz bir kapı açıklığı iledir.

Giriş, uzun sayılacak bir koridorun ardından ortada bir eyvanın iki yanında sıralanan birbirinden bağımsız doğu-batı yönünde uzanan iki yaşam alanlarının önündeki dar bir terasa açılmaktadır (Şekil 38).

Kuzeyde bir eyvan etrafına toplanan yaşam alanları ters "T" plan şemasını yakın bir plan özelliğini ortaya çıkarmaktadır (Şekil 39). Eyvan içerisinde erişimi sağlanan yaşam alanları ayrıca ikişer pencere ile de hem eyvana hem de terasa doğru açılmak-

tadır. Avluya doğru açılan pencere açıklıkları derinlikleri fazla olmayan iki niş içerisine alınmıştır. İlk niş, zikzakları oluşturarak ilerleyen ve sivri kemer formuna sahip bir düzendedir. İkinci niş ise kenarlarda sütunçe görevi gören ikinci bir sivri kemerden oluşmaktadır. Sütunçe gövdeleri sarmal düzende devam eden zincir kuşağı oluşturmuştur.

Yapının, doğu ve kuzey odalarına erişim sağlanamamıştır. Yalnızca doğu bölümünde yer alan başoda özelliği gösteren oda bütünüyle incelenmiştir.

Doğu bölümünde yer alan başodaya erişim basık kemerli kapı açıklığı ile. Kapı kemer yayı üzeri, rumi ve kıvrım dallar arasında yer alan yaprak motifler ile bezelidir. Bu süsleme programının tekrarı, en dışta iki kaval silme ile çevrelenmiş kapı açıklığı, daha içeri doğru ise pencere açıklıkları üzerinde de yer almaktadır (Şekil 40). Başoda, eyvan içerisine iki ve terasa doğru yine iki adet pencere açıklığı ile açılmaktadır.

Başoda, bir seki ile yükseltilmiştir. Ortada geniş bir kemerin ayırdığı çapraz tonoz örtülü üç birim yer almaktadır. Kuzeyde yer alan üçüncü birim araya bir duvar eklenerek yeni bir alan oluşturacak şekilde Başoda'dan ayrılmıştır. Başodayı birimlere ayıran dışa taşkın geniş kemer yüzeyi stilize edilmiş yaprak motifler ile bezenmiştir. Kemer üzengi taşı üzerinde merkezde kıvrım dalların yer aldığı yaprak motifi yer almakta en sonda ise ters lale motifi püskül halde bırakılmıştır (Şekil 41).

Oda, doğu ve batı duvarları üzerinde kullanım amaçlı nişler yer almaktadır. Sivri kemer formuna sahip niş yüzeyleri genel olarak soyut bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Üçlü düzen kurgusu ile tasarlanmış nişlerden doğu duvarı üzerinde daha güneyde kalanları, ortada yarım daire kemer, her iki yanda ise sivri kemer formuna sahiptirler. Kemer yüzeyleri 'S' kıvrımlarının iki yanda bütünleşmesi, ortada ise bir yaprak motifinin yer aldığı düzendedir. Kandil nişleri ise üç dilimli kemer formunda düzenlenmiştir (Şekil 42).

Başoda, güney duvar üzerinde mihrabiye formlu niş yer almaktadır. Dışarıdan içeriye doğru niş; tek sıra olacak şekilde bir bordürün oluşturduğu üç dilimli sivri kemer formu, iki yanda iki sütunçe ve mukarnas kavsaradan oluşmaktadır (Şekil 43).

Nişi en dıştan üç yönden çevreleyen bordür ile sivri kemer formu içe dönük hilallerin üst üste gelmesi ile oluşturulmuştur. Sütunçe yüzeyleri, sütunçe başlıklarına kadar soyut bitkisel süslemeler ile süslenmiştir. Sütunçe başlıkları ise kenarlarda birer yaprak motifi, merkezde insan yüzü figürlü bir süsleme ile bezenmiştir. Merkezde kavsara, iki sıra mukarnas ile hareketlendirilmiştir (Şekil 44).

Fuat Pamukçu Evi

Yapı; Şar Mahallesinde, 57. ada ve 2 nolu parselde yer almaktadır. Evin yapım tarihine ait herhangi bir kayıt bulunmadığından mimarı ve ilk kullanıcısı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca inşaa tekniği ve malzemeye bakılarak yapının 19. Yüzyıl sonlarında inşaa edildiği söylenebilir (Şekil 45).

Şehir topoğrafyasına uygun şekilde inşa edilmiş yapı giriş kat dâhil üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı giriş katı 'U', ikinci kat 'L' plan şemasına sahiptir. Üçüncü kat incelenememiştir. Yapıya erişim sokak arasında geniş yarım daire kemerli kapı açıklığı sağlanmaktadır. Üçüncü kata bir üst sokaktan sade ve gösterişsiz bir giriş ile geçilmektedir (Şekil 46).

Giriş, revaklı dar avluya açılmaktadır. Avlu çevresinde sıralanmış yaşam alanlarına basit gösterişsiz birer kapı açıklığı ile erişim sağlanmaktadır. Birinci kata avlu doğu bölümünde yer alan dar merdiven ile çıkılmaktadır.

Birinci kat, dar bir teras etrafına sıralanmış yaşam alanlarından oluşmaktadır (Şekil 47). Kuzey yönde yer alan dikdörtgen birim doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Bu alana erişim basık kemerli sade bir kapı açıklığı iledir. Kapı her iki yanda sütunçe üzerine yükselen sivri kemer ile çevrelenmiştir. Kapı açıklığının her iki yanında yapının dışı açılan toplan dört adet pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere açıklıkları fazla derinliğe sahip olmayan, zikzaklar ile hareketlendirilmiş sivri kemerli niş içerisine alınmıştır (Şekil 48). Geniş bir sofa etrafında sıralanmış odalar çapraz tonoz örtülüdür. Yan odalar basit birer kapı ve ikişer adet yarım daire kemerli pencere açıklığı ile sofaya açılmaktadır. Sofanın kuzeyinde yer alan odalar kullanım amaçlı birimler olarak kullanılmaktadır. Doğu ve batı yönde yer alan odalar ise simetrik olarak düzenlenmişlerdir. Her iki odanın tasarımında üçlü düzen kurgusu ile düzenlenmiş fakat olabildiğince sade tutulmuş nişler yer almaktadır.

Batı bölümünde yer alan kapalı mekânlara erişim sonradan kapatılmış görünen eyvanda yeniden tasarlanmış kapı açıklığı iledir. Kapıya ait alınlık kısmında merkezde bir kilit taşı üzerine işlenmiş ok ucu ile yanda kıvrım dallar, rumi ve altı yapraklı çiçek motifinin yer aldığı bir süsleme programı bulunmaktadır. Kapı üzerinde yarım daire şeklinde bir pencere açıklığı bırakılmış onunda üstünde damla motifinin çevrelediği havalandırma penceresi yer almıştır (Şekil 49).

Giriş, dar bir sofayı andırır vaziyettedir. Kuzey ve güneyde yer alan yaşam alanlarının erişimleri buradan sağlanmaktadır. Kuzeyde yer alan oda iki bölümden oluşacak şekilde ortada geniş bir kemer ile ayrılmıştır.

Yapının batı bölümünde, güneye doğru bir uzantı halinde Başoda yer almaktadır. Başodaya erişim basık kemerli yüzeyi sade tutulmuş kapı açıklığı iledir. Başoda tüm cephelerde toplam altı pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Pencere açıklıkları fazla derin olmayan zikzaklardan oluşan sivri kemerli niş içerisine alınmıştır.

Başoda, ortada geniş bir kemerin ikiye ayırdığı, merkezde iki adet sekiz kollu yıldızın kabartma halinde bulunduğu aynalı tonoz ile örtülüdür (Foto 50). Geniş kemer yüzeyi sade olmasının yanında kemer üzengi taşında püskül halde palmet motif yer almaktadır. Köşelerde ise üst örtüyü taşıyan kemerlerin dışı taşkın bölümlerine ait kısımlar yaprak eseni verilmiş haldedir. Oda, doğu duvarı üzerinde farklı tasarıma ait nişler yer almaktadır. İlk bölümde yer alan üçlü düzene sahip nişler yuvarlak ve sivri kemere sahip iken ikinci bölümde kalan geniş niş at nalı kemere

sahiptir. Bu niş etrafında yer alan kandil nişleri ise sivri kemer ile kaş kemer formuna sahiptir. Oda batı duvarı üzerinde ilk bölümde yer alan nişler yarım daire ve sivri kemer formundadır. Bunlardan daha geniş ve yarım daire kemere sahip olan nişin kemer yayı üzerinde üçgen sarkıtlar yer almaktadır (Foto 51).

Başoda, güney duvarı üzerinde mihrabiye formulu niş yer almaktadır. Her açıdan daha zengin bir süsleme programının uygulandığı mihrabiye formulu niş, dışarıdan içeriye doğru iki sıra bordür, sütunçe ve yarım daire kemerli kavsaradan oluşmaktadır.

Nişi üç yönden saran çevreleyen bordür içe doğru hilal şeklinde bir düzen içerisindedir (Şekil 52). İkinci bordür sırası sarmal şeritlerden oluşmaktadır. İçeride sütunçe yüzeyleri palmet ve rumi motiflerin oluşturduğu soyut bitkisel motifler ile bezenmiştir. Sütunçe başlıkları yaprak motifi şeklinde tasarlanmıştır. Kavsara kemerin üzerinde ise kıvrım dallar, asma yaprakları ve üzüm salkım motifleri ile süslenmiştir (Şekil 53).

Değerlendirme Başoda Konumu

Tarihi Mardin evlerinin arazi şartlarından kaynaklı sınırlı ölçekteki gelişim yönü, plan özelliklerinin özgün tasarımlar ile ortaya çıktığı görülmektedir. Mardin ev mimarisi, Kuzey Suriye ile benzer özellikler taşıyan, orta Anadolu'da da yaygınlığı bulunan taş mimarinin özelliğini göstermektedir (Alioğlu, 2008, s.31). Evlerin inşa edilen ilk bölümlerinin giriş katları olduğu, ilave ikinci ve üçüncü katların ise daha sonraki dönemlerde gerekli görüldüğü durumlarda inşa edilerek özgünlüğe eriştiği göze çarpmaktadır. Böylece Anadolu geleneksel evleri için geçerli olan giriş kat düzeni Mardin evlerinde görülmemektedir. Bu durum, giriş katı üzerine inşa edilen ilave katların, açık ve kapalı mekân özelliklerine göre şekillenen yeni plan türlerinin isimlendirmesini mümkün kılmamaktadır (Alioğlu, 1989, s.78). Aynı kültür özelliklerine sahip çevrelerde bu durum kısmen geçerliliğini korumakta, coğrafi etkenler plan biçimlemesini etkilemektedir (Akkoyunlu, 1989, s.124; Tuncer, 2015, s.45; Erbaş, 2012, s.23-25).

Tarihsel referansları antik dönemlere değin uzanan dikdörtgen Başoda geleneği (Akın, 1989, s.16), Mardin evlerinin "U" ve "L" plan tiplerinin güneye bakan kollarında dikdörtgen bir uzantı olarak yer almaktadır. Başodalar konum olarak, evlerin ikinci ve/veya üçüncü katlarında, genellikle bir eyvan ile diğer kapalı mekânlardan ayrılmış vaziyette, birden fazla pencere açıklığı ile ışık alan, güney yöne doğru uzanan bir plan şemasına sahiptirler. Plan şeması üzerinde eyvan ile ayrılan başodanın tasarımında kahve ocağı faktörü önemli bir etkidir. Başodayı diğer tüm mekânlardan ayıran eyvanın kuzeyinde kalan kahve ocağı, Başoda geleneğinin tasarımında ve simgesel anlamının varlığında etkin konumdadır. Ters "I" plan şemasına sahip

bazı evlerde başoda bu kez iç mekân tasarımındaki süsleme özellikleri ile genel olarak batı yönde yer almaktadır. Benzer simgesel öneme sahip başoda geleneğinin var olduğu çevre illerde durum farklılaşmaktadır. Özellikle klasik bir plan şemasını yansıtmayan Diyarbakır evlerinde başoda olarak öne çıkan oda, ölçüleri itibari ile evin herhangi bir yönünde konumlanmış olabilmektedir (Tuncer, 2015, s.315). Burada önemli olan evin en büyük ve geniş odasının dışa kapalı olarak fakat daha çok içe açılan özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu durum diğer illerde de (Şanlıurfa, Gaziantep) benzer şekilde görülmektedir. Başodanın çevre illerde ev planı içerisindeki konumlanışı genel olarak simgesel anlamının daha geride tutulmasıyla ilişkilendirilebilir.

Malzeme ve Teknik

Bölgede, iklimsel özelliklere bağlı şekillenen yaşam alanlarının biçimlenmesinde, temel yapı malzemesi olarak en çok taş tercih edilmiştir. Sağlamlığının yanında iyi bir koruma alanına imkân sağlayan taş, özgün mimari çehrenin oluşmasında temel etkidir. Çevre illerde taş, farklı türleri ile ocaklardan çıkarılıp işlenmiş ve yapı inşasında kullanılmıştır. Havara, Keymık, gözenekli Bazalt, Sarı Kalker gibi taş çeşitlerinin tercihi, ahşap ve demir malzemenin kullanım alanını sınırlandırmıştır. Mardin'in fiziki ve mimari çehresini oluşturan taş malzeme başka bir tercihe imkân bırakmayan temel yapı malzemesidir. Kent çevresinde yoğun şekilde bulunan ve ocaklardan geleneksel yöntemlerle temin edilen sarı kalker taşı, mimaride ve mimariye estetik değer katan süslemede yoğun olarak kullanılmıştır. Yapı iskeletini oluşturan tüm mimari öğelerde taş önemli yapı malzemesidir. Özellikle dış cephenin genelinde ve iç mekânlarda belirli seviyeye kadar düzgün kesme taş kullanımı duvar örgü sisteminde kullanılmıştır. Kaba yontu taşlar zemin düzenlemelerinde ve cephe duvarların içe bakan yüzeylerinde tercih edilmiştir. Sağlamlığı ve kolay işlenebilirliği dolayısı ile sarı kalker taşı, zengin taş işçiliğinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum çoğunlukla yapıların iç mekân tasarımında kendini belirgin olarak göstermektedir. Oyma tekniği ile işlenmiş taş süslemeler tüm mimari öğelerde bir bütün olarak görülebilmektedir.

Süsleme

Türk-İslam süsleme sanatlarının önemli bir bölümünü bitkisel süslemeler oluşturmaktadır (Baş, 2013, s.25). Ağaçlar, çiçekler, yapraklar, değerli görülen çeşitli bitkiler ve bunların stilize edilmiş halleri bitkisel süslemelerin görülebildiği alanlarda belirgin şekilde yer almaktadır. Bölge evlerinde süsleme programı daha çok avluya bakan mekânların dış cephelerinde başlamaktadır. Özellikle pencere ve çoğu anıtsal bir portali andıran girişlerin çevreleri soyut bitkisel bezemeler ile süslenmiştir. Yarı

açık mekânlarda süsleme programı daha belirgin haldedir. Eyvan ve eyvan kemeri bazen bir bordür içerisine alınarak zikzaklar halinde bazen de kemer iç kenarları dış palmet motifler ile hareketlendirilmiştir. Özellikle kilit taşından sarkan palmet ve rumilerden oluşan kompozisyonlar eyvanlarda sıkça görülmektedir. Mardin evlerinde ve incelenen yapıların çok azında, eyvan kemeri bu tarz süsleme kompozisyonundan uzaktır. Pencereler, basık kemerli uygulamalar ile sade bırakılmıştır. Fakat Mardin evlerinde pencereler hem dış hem iç cepheye açılan halleri ile tek bir form halindedir. Bir niş içerisinde üç dilimli sivri kemer formu ile pencereler cepheye hareketlendirilmiştir. İç mekân süslemeleri açısından bölgede yer alan Gaziantep evlerinde başoda iç dekorasyonunda ahşap nişler kullanılmış, Diyarbakır evlerinde, süsleme genel olarak iki farklı renkli taşın dizilimi ile elde edilen hareketlilikle sade tutulmuştur. Mardin evleri bölgede diğer geleneksel evlere kıyasla çok daha zengin süslemeye sahiptir. Özellikle Başodaların süsleme programı Mardin evlerinde bütünüyle taş işleme süslemeye dayanmaktadır. Süsleme; kemerler, kemer yüzeyleri, kornişler, kandil nişleri, nişler ve daha ön planda yer alan mihrabiye formu nişlerde ağırlık kazanmıştır. Bitkisel süslemenin ayrıntıları arasında yer alan kıvrım dallar, asma yaprakları, üzüm salkım motifi, damla motifi içerisinde altı ve on iki yapraklı çiçekler dikkat çekmektedir. Üzüm salkım motifi ve asma yaprakları en çok tercih edilen süsleme ögesi olarak bölgedeki diğer süsleme programını oluşturan formlardan ayrı durmaktadır. Figürlü bezeme çok nadiren karşılaşılan bir durumdur. Ancak, yaptırını belli olan gayrimüslim tebaaya ait bir örnekte melek motifi olarak başoda içerisinde görülmektedir.

Sonuç

Mardin; birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel etkileşime açık bir yerleşim alanı olmuştur. Sahip olduğu kültürel birikim ağırlıklı olarak mimariye yansımış, birçok anıtsal yapı inşa edilmiştir. Tarihi Mardin evlerinde de geçerli olan bu durum, evlerin; hem plan hem tasarım özellikleri açısından özel olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Anadolu Türk evinden ayrılan birçok özelliği ile Tarihi Mardin evleri özgün tasarımlarının şekillendirdiği kent coğrafyasında bütünlük sağlamıştır.

Çalışmamızda Mardin kent merkezinde bulunan tarihi evlerden Başoda geleneğini yansıtan özellikleri ile öne çıkan 5 ev incelenmiş, plan, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Kentin üç farklı mahallesinden seçilen evler, Başoda geleneğini yansıtan özellikleri ile bir bütün halinde ele alınmıştır. İncelenen evlerin mimarları, ilk sahipleri hakkında yeterli bilgi bulunamamış; tarihlendirmeler ise genel olarak yapılarda bulunan kitabelerden veya kullanılan malzeme analizinden yola çıkılarak yapılmıştır.

Bölgede ataerkil yaşam tarzının etkisi konut mimarisinde kendini açıkça göstermiştir. Ataerkil yaşam koşullarına uygun farklı plan şemalarıyla inşa edilen evler,

bölünebilen ve çoğalabilen özelliklere kavuşmuştur. Genel olarak belirginleşen 'L' ve 'U' plan şemaları, evlerin birinci katlarında görülmektedir. Bu plan şemasına sahip evlerde ise genellikle uzun kolu oluşturan ve güneye doğru uzanan bölüm Başoda olarak tasarlanmıştır. Mülk sahibinin sosyal statüsü ve ekonomik gücünü yansıtan özellikleri ile Başoda, Mardin evlerine ait bir geleneğin özelliklerini taşımaktadır. Bu hali ile başoda içerisinde yer alan mihrabiye formlu nişlerin, özellikle Süryani kilise mimarisinde 16. ve 20. yüzyılda karşımıza çıkan, apsiste yer alan ve mihraba benzeyen uygulamalardan yani Kduşkuşinlerden esinlenmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Tarihsel kökene sahip özelliklerin çok az farklılıklar ile devam ettiği başoda geleneği, Mardin evlerinin belirgin özelliklerinden biridir. Başoda, evin diğer tüm birimlerinden bağımsız, bir kahve ocağı ile beraber tasarlanmış, istisnasız şekilde eyvan içerisinden erişimi sağlanan ve zengin süsleme özelliklerine sahip bölümdür. Giriş açıklığının anıtsal özellikler göstermesi, odanın önem derecesini gösteren ilk unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Oda içerisindeki bütün duvarlarda, evin diğer bölümlerinde yüklük olarak kullanılan ve belirgin bir düzen içerisinde tasarlanmış nişler, nişlere ait kemer yüzeyleri ile kandil nişleri zengin süslemeler kullanılarak hareketlendirilmiştir. Başoda'nın en belirgin ve dikkat çeken özelliği ise güney duvara yapışık şekilde inşa edilmiş mihrabiye formu nişlerdir. Mihrabiye formu nişler, süsleme açısından hem tüm yapının hem de Başoda'nın en zengin bölümünü oluşturmaktadır. Burada, dini mimaride kullanılan mihrap formunun, çok daha zengin bitkisel, geometrik ve bazı özel istisnalar ile figüratif süslemeler ile zenginleştirilmiş minyatür hali karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen bütün yapılarda, temel malzeme bölgenin genelinde kullanılan sarı renkli kireç taşıdır. Evlerde ve büyük oranda Başoda içerisinde bulunan süslemelerin çoğu kalker taşı üzerinde oyma tekniği ile yapılmıştır. Süsleme kompozisyonlarında daha çok çiçek, lale, üzüm salkım motifi, kıvrık dallar, rumi ve palmet ile bitkisel motifler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra geometrik süsleme programı, sınırlı alanlarda kullanılmıştır. Genel olarak giriş kapı alınlıklarında ve mihrabiye formu nişlerde bulunan rozetlerde tercih edilmiştir. Bunun yanında yine mihrabiye formu nişlerde bazı figürlü süsleme öğelerine rastlanmıştır.

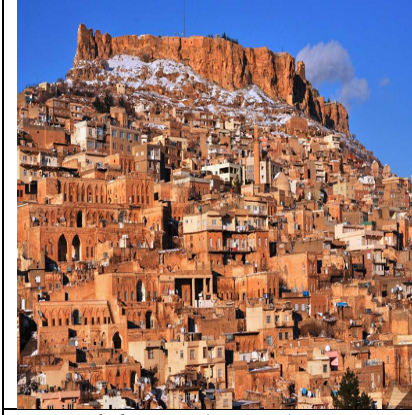
Kitabelerde kullanılan dil Arapçadır. Kitabeler çoğunlukla Başoda içerisinde yer alan mihrabiye formu niş alınlığı içerisinde düzgün hat ile yazılmış olarak yer almaktadır. Bazı yapılarda kitabeler tek bir satır ile Başoda giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır.

Yaşam standartları içerisinde belli dinamiklerin şekillendirdiği bir alan olarak, Tarihi Mardin evlerinin birçoğunda yer alan Başoda, yapı içerisinde yapıdan bağımsız tasarımı ile dikkat çeken, kent kültürünün sahip olduğu çeşitliliği, taş işleme sa-

natının inceliklerinin sunulduğu, tarihsel kökeni itibarıyla önemli görülen bir geleneğin devamı niteliğindedir. Çalışmamız, Başoda geleneği, Tarihi Mardin evleri ile ilgili yapılacak olan araştırmalara katkı sağlamayı amaç edinmektedir.

Kaynakça

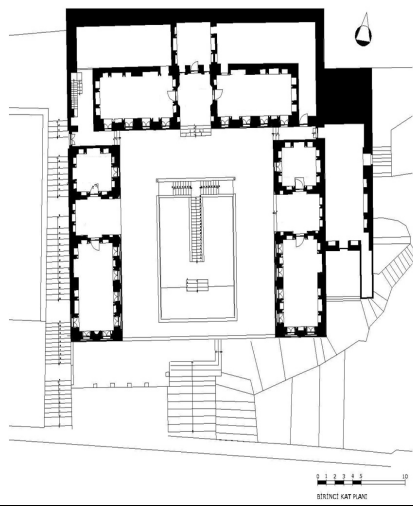
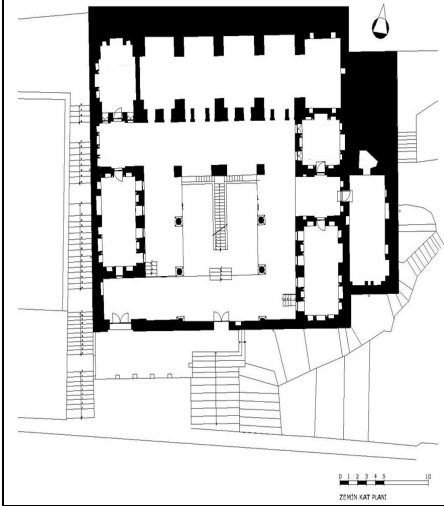
- Acat Akgül, F. (2019). Mardin Konak Mimarisi: Şahtana Konağı. III. Genç Akademisyenler Sempozyum Bildirileri, İstanbul: Nida Akademi Yayınevi.
- Alioğlu, F. (1989). *Geleneksel Mardin şehir dokusu ve evleri üzerine bir deneme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul; İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akkoyunlu, Z. (1989). *Geleneksel Urfa evlerinin mimari özellikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akın, G. (1989). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki tarihsel ev tiplerinde anlam*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, S.; Emiroğlu, K.; Özel, O. ve Ünsal, S. (2000). *Mardin Aşiret Cemaat Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Baş, G. (2013). Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Çerme, T. (2000). Taşçılık ve zanaatı ve mimarisiyle Mardin şehri. *Tarih ve Toplum, Ağustos*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Deveci Bozkuş, Y. (2006). Osmanlı'dan günümüze Mardin Ermenileri. I. *Uluslararası, Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: İmak Ofset Basım.
- Eldem, S. H. (1968). *Türk evi plan tipleri*. İstanbul: İ.T.Ü Yayınları.
- Erbaş, S. S. (2012). *Gaziantep evlerinin iç mekan tasarımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökhan, B. Ö. (2007). *Diyarbakır ve Mardin'deki tarihi kamu yapıları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karabulut, İ. (2019). *Tarihi Mardin evlerinin başoda geleneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuban, D. (1995). *Türk Hayat'lı Evi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sözen, M. & Tanyeli, U. (2011). *Sanat sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuncer, O. C. (2015). *Diyarbakır evleri*. Diyarbakır; Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Yaşar, M. A. (2006). Salnamelere Göre 19. Yüzyılda Mardin, I. *Uluslararası, Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: İmak Ofset Basım.
- Yeşilbaş, E. (2019). Mardin Şahtana Konağı ve restorasyonuna ait gözlemler. *Kadim Akademi SBD*, 3(1), 18.

Şekil 1: Mardin Genel Görünüşü

Şekil 2: Şahtana Evi Genel Görünüş

Şekil 3-4: Şahtana Evi Zemin ve Birinci kat planı (Mardin Artuklu Üniversitesi Arşivinden)

Şekil 5: Şahtana Evi zemin kat genel görünüşü (Karabulut, 2019)

Şekil 6: Şahtana Evi birinci kat genel görünüşü (Karabulut, 2019)

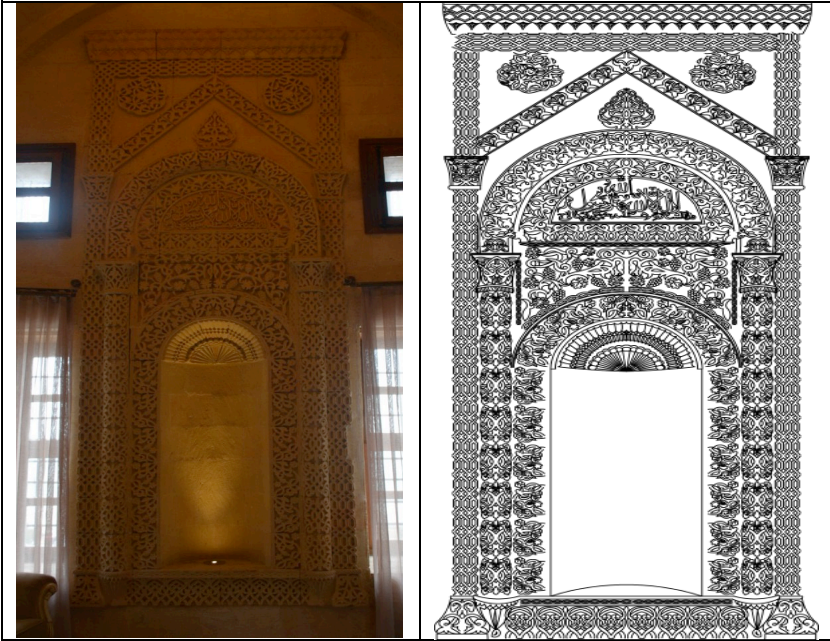
Şekil 7: Şahtana Evi Başoda genel görünüşü (Karabulut, 2019)

Şekil 8: Şahtana Evi Başoda giriş kapısı (Karabulut, 2019)

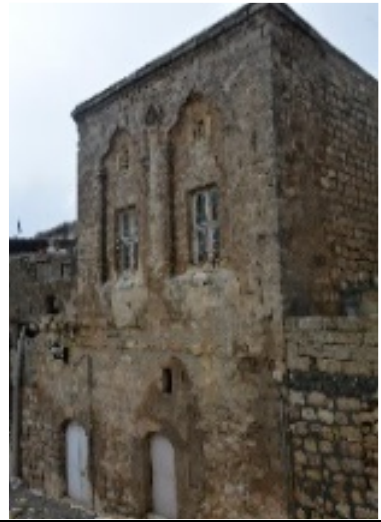
Şekil 9-10: Başoda Kemer tokası ve Kandil niş süslemeleri (Karabulut, 2019)

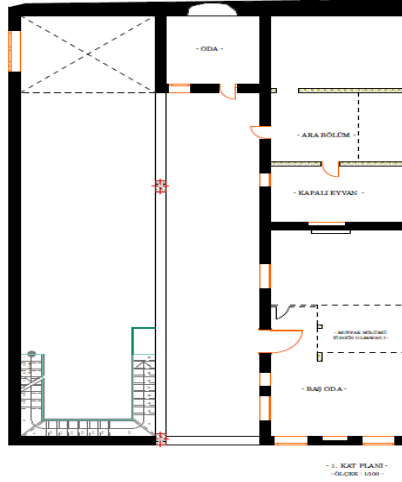
Şekil 11-12: Başoda Mihrabiye formulu niş ve niş çizimi (Karabulut, 2019)

Şekil 13: A. Rahim Bakay evi Kitabe (Karabulut, 2019)

Şekil 14: A. Rahim Bakay evi genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 15: A. Rahim Bakay birinci kat planı (Karabulut, 2019)

Şekil 16: A. Rahim Bakay evi avlu ve revak görünümü (Karabulut, 2019)

Şekil 17: A. Rahim Bakay evi giriş kat oda nişleri (Karabulut, 2019)

Şekil 18: A. Rahim Bakay evi birinci kat genel görünüm (Karabulut, 2019)

Şekil 19: A. Rahim Bakay evi kapatılmış evyan (Karabulut, 2019)

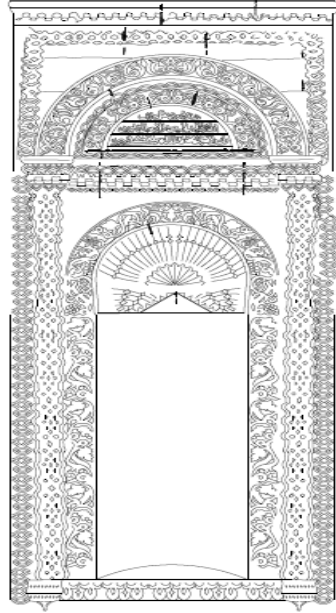
Şekil 20: A. Rahim Bakay evi kapatılmış Başoda giriş (Karabulut, 2019)

Şekil 21: A. Rahim Bakay evi Başoda giriş (Karabulut, 2019)

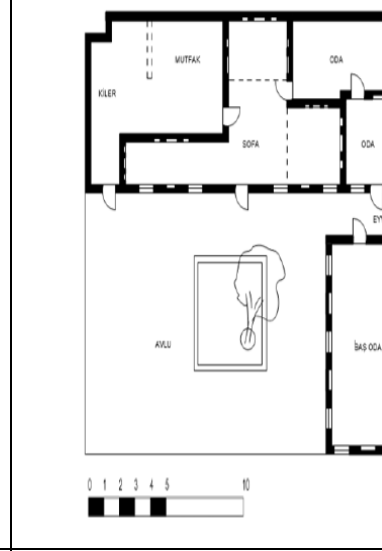
Şekil 22: A. Rahim Bakay evi Başoda nişleri (Karabulut, 2019)

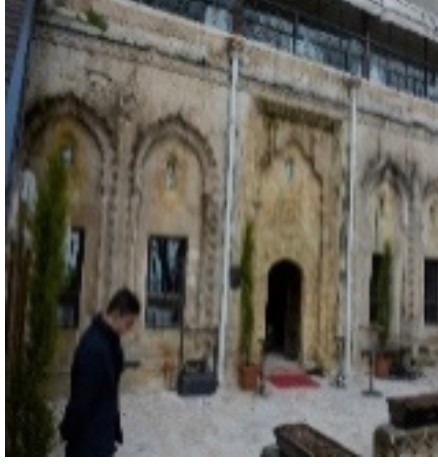
Şekil 23-24: A. Rahim Bakay evi Başoda mibrabiye formu niş ve çizimi (Karabulut, 2019)

Şekil 25: Hacı Mehmet Ağa evi genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 26: Hacı Mehmet Ağa evi birinci kat planı (Karabulut, 2019)

Şekil 27: Hacı Mehmet Ağa evi birinci kat genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 28: Hacı Mehmet Ağa sofa genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 29: Hacı Mehmet Ağa evi sofa doğu duvar nişleri (Karabulut, 2019)

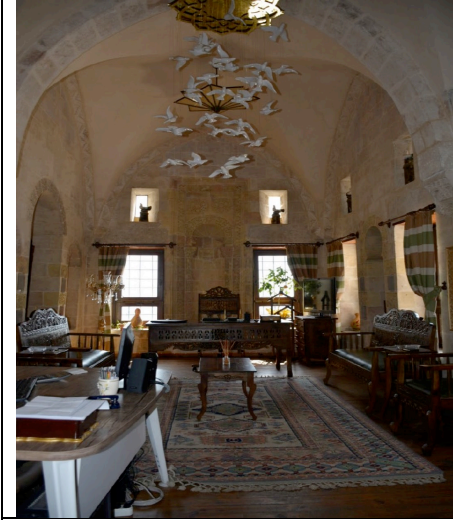
Şekil 30: Hacı Mehmet Ağa evi sofa kemer tokası (Karabulut, 2019)

Şekil 31: Hacı Mehmet Ağa evi Başoğa genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 32: Hacı Mehmet Ağa evi Başoğa giriş kapısı (Karabulut, 2019)

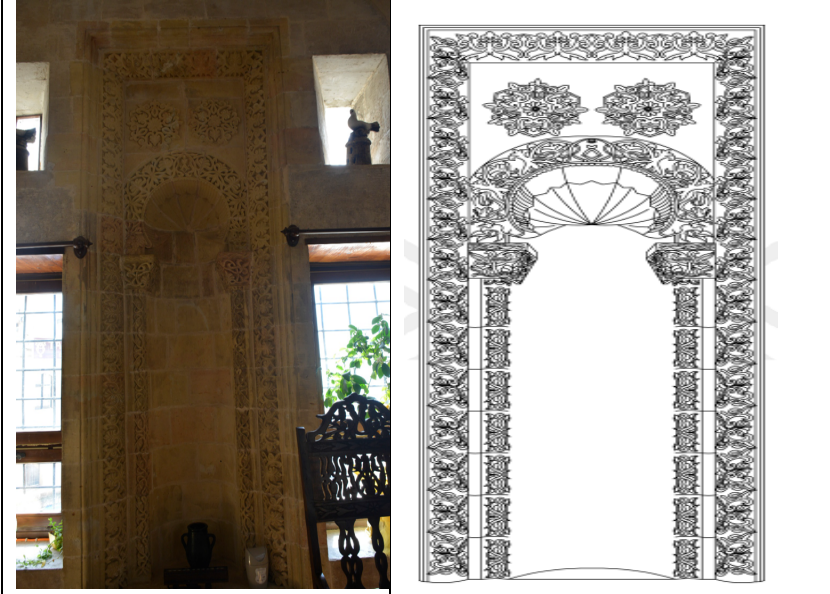
Şekil 33: Hacı Mehmet Ağa evi Başoda genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 34: Hacı Mehmet Ağa evi Başoda Doğu duvar nişler (Karabulut, 2019)

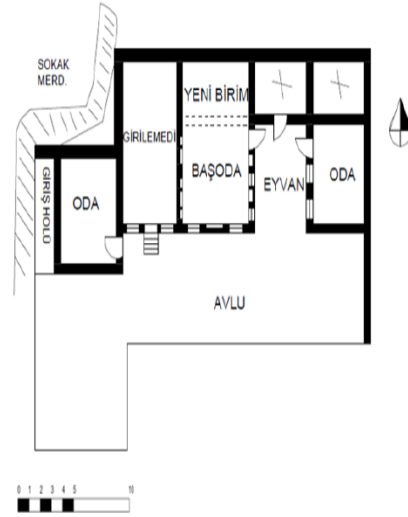
Şekil 35: Hacı Mehmet Ağa evi batı duvar niş (Karabulut, 2019)

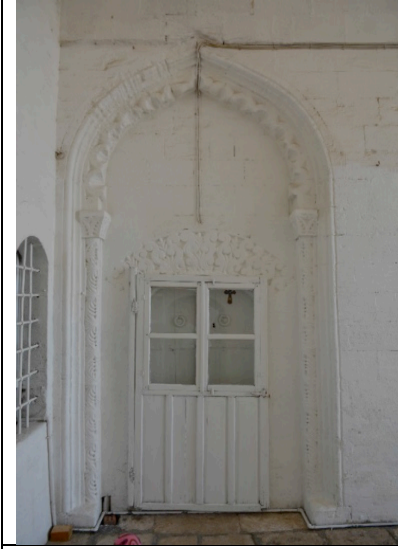
Şekil 36-37: Hacî Mebmet Ağa evi Başoda mibrabiye formu niş ve çizimi (Karabulut, 2019)

Şekil 38: Jaklin Ezîlmez evi genel görünüşü (Karabulut, 2019)

Şekil 39: Jaklin Ezîlmez evi birinci kat planı (Karabulut, 2019)

Şekil 40: Jaklin Ezilmez evi Başoda giriş kapısı (Karabulut, 2019)

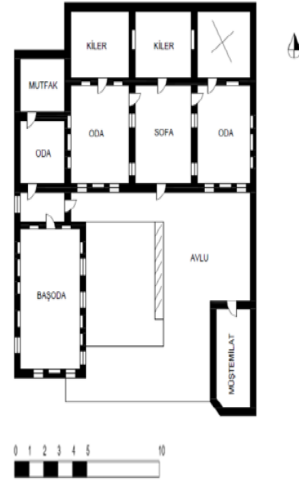
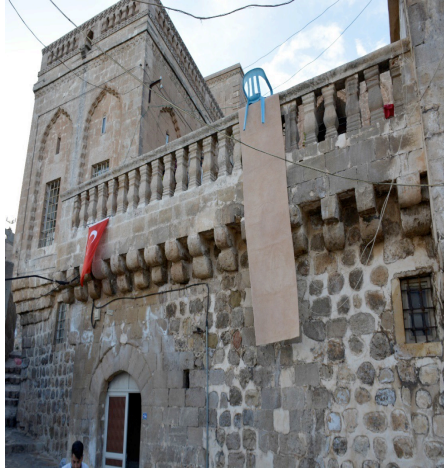
Şekil 41: Jaklin Ezilmez evi kemer tokası süslemesi (Karabulut, 2019)

Şekil 42: Jaklin Ezilmez evi Başoda batı duvar nişleri (Karabulut, 2019)

Şekil 43-44: Jaklin Ezilmez evi Başoda mihrabiye formu niş ve çizimi (Karabulut, 2019)

Şekil 45: Fuat Pamukçu evi genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 46: Fuat Pamukçu evi birinci kat planı (Karabulut, 2019)

Şekil 47: Fuat Pamukçu evi birinci kat genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 48: Fuat Pamukçu sofa genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 49: Fuat Pamukçu evi Başoda ve giriş (Karabulut, 2019)

Şekil 50: Fuat Pamukçu evi Başoda genel görünüş (Karabulut, 2019)

Şekil 52-53: Fuat Pamukçu evi Başoda mihrabiye formu niş ve çizimi (Karabulut,2019)

Şekil 51: Fuat Pamukçu evi Başoda doğu duvarı nişleri (Karabulut, 2019)